

A FŐISKOLAI KÖNYVTÁROSKÉPZÉS MEGÚJÍTÁSA

TÓTH GYULA

Az 1970-es évek második felében a könyvtárosképzésben a mennyiségi és minőségi változásokat sürgető közvélemény hangja – még irreális követeléseivel együtt is – hasznosan csengett egybe az egész könyvtárügy megmérettetésének, a IV. országos könyvtárügyi konferenciának az előkészítésével. Másrészt már ekkor érződtek az előszelei az egész felsőoktatás fejlesztését szolgáló munkálatoknak, amelyeket hamarosan megindított az MSZMP Politikai Bizottságának 1981. február 3-i határozata.

Ilyenformán és ritka módon több irányból is támogatást kapott az a munka, melyről a szakmai közvélemény többször kapott tájékoztatást, sőt egyes szakaszokban lehetősége is nyílt a bekapcsolódásra. Mivel a Könyvtári Figyelő nem egyszer adott teret a gondok megfogalmazásának, a hozzáértő szakvélemények mozgósításának, illő, hogy a munkálatok egyik szakasza befejeződésének közeledtével részletesen beszámoljunk a lehetőségekhez képest nem kevés eredményről. Tesszük ezt abban a szilárd hitben és tudatban, hogy a "megrendelőnek", az egész szakmának nemcsak joga, de kötelessége is tájékozódnia arról, mit várhat a képzéstől, mit tanulnak és hogyan a jövőbeni munka- és hivatásbéli társak.

1983 végére elkészült az a lényegében új főiskolai tanterv, amely némely más intézkedésekkel együtt azt eredményezheti, hogy 1984 őszétől jobb körülmények között folyik a könyvtárosképzés. A Könyvtári Figyelő olvasói már értesülhetnek az egyetemi képzés törekvéseiről¹; ezúttal a főiskolaiakról szeretnénk tájékoztatni.

Az előzményekről

Ezúttal – szinte kivételes módon, – a tantervi munkálatok folyamatot alkottak: viszonylag hosszú idő állt rendelkezésre a részmunkák elvégzéséhez, s nem kellett kapkodni, mint az induláskor.² Most volt lehetőség az eddigi képzés értékelésére, megmérettetésére, párbeszédre az érdekeltekkel, kitekintésre mások törekvéseire, a felsőfokú képzés várható alakulásának számbavételére.

Előnyösnek bizonyult, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács egészében áttekinthette 1980 júniusában a képzés különböző szintjeinek helyzetét, sőt egy pillantást vetett a továbbképzéssel való összefüggésekre is.³ Jól szolgálta az OKT anyagnak az elkészítését a Könyvtári Figyelő tematikus száma is.⁴

Gyakran szerepelt a kérdés a Magyar Könyvtárosok Egyesületének különböző fórumain (küldöttközgyűlésen, elnökségi és az egyes szervezetek ülésein), amelyek ugyancsak

sürgették a megnyugtató rendezést. Az egyesület 1980. évi szombathelyi vándorgyűlésén – mely egészében az 1981-es konferencia előkészítését szolgálta – a plénum előtt elhangzott előadásban és szekcióülésein nyílt lehetőség a képzési gondok és javaslatok megfogalmazására, de legalábbis a helyzet feltárására.⁵

1981 elején – az OKT állásfoglalásának megfelelően –, az MM könyvtári osztálya az egyetemi és főiskolai osztállyal egyetértésben könyvtárosképzési és továbbképzési szakbizottságot hozott létre. Ennek a testületnek lett aztán a feladata, hogy a tantervi és egyéb fejlesztési kérdésekben a szakértői szerepkört betöltse, a munkálatokat szervezze és irányítsa. Az oktatókból és gyakorló könyvtárosokból álló bizottság egy-egy szakterület kiváló művelőivel tanulmányokat íratott,⁶ kikérve véleményüket egyes szaktárgyak oktatásával kapcsolatosan; nemzetközi szemlét állított össze,⁷ mely 11 ország egyetemi és főiskolai könyvtárosképzésének tartalmát elemezte; végül a KMK-tól statisztikai elemzést kért a könyvtárügyben dolgozók szakképzettségéről.⁸

Időközben több konzultációra nyílt lehetőség külföldi szakemberekkel. Haszonnal járt az európai szocialista országok felsőfokú könyvtárosképző intézményei, tanszékei vezetőinek Varsóban, illetve Radziejovicében tartott konferenciáján való részvételünk, s kisebb mértékben, de már hasznosítani tudtuk *Pálvölgyi Mihály* (Tanárképző Főiskola, Szombathely) Gombocz – ösztöndíjas útján szerzett USA-beli tapasztalatait.

Támpondul szolgált számunkra, hogy 1982-ben az ELTE Könyvtártudományi tanszéke elkészítette új koncepcióját.⁹ Ettől elkülönítve, de vele egyeztetve fogalmazhattuk meg a főiskolai képzés célját és tartalmát. (Természetesen mindkét anyagot megvitatta az előbb említett szakbizottság is.)

Ezenközben fontos feladatunknak tekintettük a főiskolai képzés érvényes tantervének elemzését, tapasztalatainak összegezését; ezt a munkát a szombathelyi főiskola tanszékeinek munkatársai végezték el. Az eredményt megvitatták a nyíregyházi tanszéken is, s hozzáfűzték saját észrevételeiket.

Végül az előzményekhez tartozik, hogy az MSZMP–KB határozat nyomán kiadott 2015/1981. (VI. 17.) Mt. határozat végrehajtására az MM pedagógusképző osztálya hozzálátott a tantervek korszerűsítési munkálatainak megszervezéséhez. Elvi útmutatást adott, ún. szakfelelősöket bízott meg (a könyvtárosképzés esetében a szombathelyi tanszéket, illetve annak vezetőjét), kijelölte a terminusokat. Ennek keretében 1982 októberére készült el az új tanterv első változata, melyet véleményezett az ELTE és a nyíregyházi társtanszék, a KMK oktatási osztálya, az OMK könyvtárigazgatója.

Többszöri egyeztetés és korrekció után 1983 októberének végére kialakult a véglegesnek tekinthető óra-, vizsga- és tanterv mind a nappali, mind a kétszakos levelező (4 éves), mind pedig a másoddiplomás (2 éves) képzés számára.

A tanterv szempontjából talán kevésbé, a képzés egésze szempontjából azonban nagyon is jelentős dátum 1983. június 7-e, amikor a tanárképző főiskolák főigazgatói kollégiuma tárgyalta meg a főiskolai könyvtárosképzés tapasztalatait és gondjait, s hozott megfelelő határozatokat¹⁰ a képzés mennyiségi és tartalmi kérdéseiről, a gyakorlatok fejlesztéséről, a beiskolázás körülményeiről, a tanárszakoktól eltérő sajátos vonásairól¹¹.

Elvi megfontolások (és tervezési "kötelmek")

Az OKT 1980-as állásfoglalása és a IV. könyvtárügyi konferencia a főoglalkozású könyvtárosok számára *három lépcsős* képzést javasolt, mégpedig egyetemi, főiskolai és könyvtárkezelői szinten. Ez utóbbiak csak differenciált szervezetű könyvtárban (de legalábbis egy felsőfokú képesítésű könyvtáros mellett!) tevékenykedhetnek, s szakképzett-ségüket nappali tagozaton gimnáziumi fakultációs oktatás, levelező formában 200 órás tankönyvtári tanfolyam keretében szerezhetik meg.

A fentiekből az is következik, hogy Magyarországon az érdemi könyvtárosság felsőfokú diplomához kötött foglalkozás. A korábbi évtizedek szigorú tanulsága, hogy a tanfolyami keretek csak átmenetiek lehetnek, különös kényszerhelyzet megoldásai, a hazai hagyományoknak és a külföldi tapasztalatoknak megfelelően azonban csak az állami oktatási rendszer nyújthat megfelelő kereteket, – és diplomát. Ezért a könyvtárosok képzését csakis a felsőoktatás kereteihez és kötelmeihez kapcsolódva lehet és szabad terveznünk.

A főiskolai képzés keretei azt jelentik, hogy négyéves időtartam alatt képezhetünk nappali és levelező tagozaton kétszakos könyvtárosokat; két év alatt levelező tagozaton a már valamilyen más diplomával rendelkező s könyvtárosként dolgozók szerezhhetnek könyvtáros oklevelet. Az előbbi időkeret 1/3–1/3–1/3 arányban oszlik meg a két szak és az ún. közös tárgyak között. A könyvtáros szakra tehát nappali tagozaton félevenként heti 9 óra jut, s a nyolc félév alatt 12–14 vizsgára (szigorlat, kollokvium) kerülhet sor. A közös tárgyak és a gyakorlatok időpontjai befolyásolják a szak tantárgyi kereteit és sorrendjét.¹²

Ugyanakkor a tanárképző főiskola intézményi keretei lehetővé teszik (legalábbis elvileg), mindazon szakok, illetve diszciplinák, művészeti ágak, nyelvek társul-választását, melyeket az intézményen belül oktatnak. Ez módot nyújt a nálunk immár hagyományos, a könyvtáros közvetítő funkciójából következő kétszakos képzés fenntartására, mégpedig olyan szakokat választva, melyek a könyvtárügy szempontjából hasznosak és szükségesek. (Sem az egyszakos képzést javasoló prakticista igényeket, sem a régi középfokú képzés iránti nosztalgiát elvileg és a visszalépés kockázata nélkül ma már nem vehetjük komolyan!)

Mozgásterünkben következően meg kell állapítanunk, hogy a szakirodalomban¹³ és az OKT anyagban is szereplő "Y-modell", (sőt "kettőzött Y-modell") bevezetésére egyelőre nincs lehetőség. Az egyik "Y" bevezetésének az az akadály, hogy még nem érték meg a közös alapú egyetemi és főiskolai képzés feltételei. A másik "Y", vagyis az azonos alapról építkező és bizonyos ponton elváló közművelődési-iskolai, illetve különböző szakterületek szakkönyvtárai számára történő képzés megvalósítását (legalábbis jelenleg) tervezési nehézségek, a pontosabb pályakép hiánya, végül elvi-tananyagi hiányosságok akadályozzák. Ez a probléma azonban már a képzési cél kérdéséhez kapcsolódik.

A főiskolai képzés célja

A könyvtáros pályakép oldaláról, vagy másképpen: a szakmai igények, a "megrendelő" oldaláról vizsgálva a kérdést, olyan sokrétű követelmények látszanak, hogy azokat a mienkénél sokkal nagyobb volumenű képzés esetén sem lehetne teljesíteni. Vizsgá-

lódásaink, s főleg a gyakorlati szakemberek tapasztalatai szerint (ahogy ezt *Szentmihályi János*, *Szepesváry Tamás*, *Katsányi Sándor* és mások annak idején kimutatták) a könyvtáros pálya olyannyira differenciálódott egyfelől könyvtártípusonként, másfelől munkakörönként, harmadrészt szintenként és nagyságrendenként, hogy a képzés számára az egyetlen igazán "közös osztó" a könyvtarosság.

Ezért – meglepően hangozhat: a több, mint 10 éve folyó képzés célját most először (!) megfogalmazva – nem mondhatunk mást, mint "a főiskolai könyvtárosképzés célja és feladata az, hogy – a közös tárgyak tanulása során szerzett magasfokú ideológiai-politikai, széles körű általános, pedagógiai és pszichológiai műveltségre, megfelelő nyelvismeretre építve, továbbá a szakképzéssel párhuzamosan, vagy azt megelőzően valamely szaktudományban, művészeti területen, vagy nyelvszakon elsajátított szakműveltséggel számolva – olyan szakembereket bocsásson ki (nappali, levelező és másoddiplomát nyújtó tagozatáról), akik elsajátították a könyvtárosi és tudományos információs ismeretek általános történeti és elméleti alapjait, ezeknek kreatív alkalmazásához szükséges kezdeti készségeket megszerezték, megismerték e tevékenység gyakorlatának biztos alapismereiteit, módszereit, eszközeit (technikáját).

A főiskolán képzett és oklevelet szerzett szakembernek alkalmasnak kell lennie:

- a) bármely típusú könyvtárban az egyes részfeladatok ellátására, a központi könyvtári és információs szolgáltatások fogadására és közvetítésére, az olvasó-felhasználó és a dokumentumok közötti kapcsolatok létrehozására;
- b) kisebb intézményekben a szabványok és normatív előírások alkalmazásával a könyvtárosi és információs tevékenység, a szakmai munka végzésére, megszervezésére és irányítására;
- c) a differenciált szervezetű intézményekben a részfeladatokat végző szervezeti egységek irányítására.

Az elméleti és hangsúlyozottan erőteljes gyakorlati és gyakorlatias képzés keretében alakítson ki olyan jártasságokat és készségeket, melyeknek birtokában a végzett diplomás alkalmas e tevékenységnek a megkezdésére. Ugyanakkor teremtsen meg a későbbi ön- és továbbképzés elméleti és módszertani alapjait és készségét, adjon indítást a gyakorlattal párhuzamos és/vagy további szakosító képzés során megszerezhető specializálódásra.

Az egyeztetett tantervek révén tegye lehetővé az egyén számára, társadalmi igény esetén és megfelelő különbözeti államvizsgálóval ellenőrizetten, hogy az egyetemi diplomát rövidebb időtartamú kurzus útján szerezhesse meg."

A tantervekben szokatlanul terjedelmes* célmeghatározás némely vonását érdemes külön is kiemelni.

1. A tanterv a szakma műveléséhez, ezen belül is a pályakezdéshez elengedhetetlenül szükséges alapok nyújtását vállalja; a szakosítást – vagy szakosodást a munkavégzés keretébe, vagy az amellét végzett szakosító továbbképzés keretébe utalja. Legfeljebb bizonyos orientálást ad – amint majd később látni fogjuk – az utolsó félévekben sorra kerülő, választhatóan kötelező speciális kollégiumok vagy szemináriumok keretében; ilyen hatása lehet magának a szakdolgozatnak is.

* A Kézirat leadása óta megjelent hivatalos tanterv végül is az itt idézettnél rövidebben közli a képzési célt, de nem csorbítja a fentiek érvényét. (A szerk.)

2. Minden könyvtártípus valamennyi munkaköréhez szükséges alapot nyújt a tanterv, legyen egyszemélyes könyvtárról szó, vagy a legnagyobbakról. Eszerint a főiskolát végzettnek képesnek kell lennie önálló munkára, továbbá a könyvtárkezelők, de az önmagáéval azonos végzettségűek munkájának megszervezésére és irányítására is. Ezzel velejár, hogy bizonyos vonatkozásokban a kelleténél többet, más esetekben viszont kevesebbet tanul. Ám pályára készítünk fel, s nem betanított munkásokat képzünk!
3. A pályára való felkészítés számol a közös tárgyakban és a másik szakon szerzett ismeretekkel; saját szűkre szabott kereteit csakis a szakmai ismeretek és jártasságok megszerzésére, nyújtására használhatja fel. Ebből következik, hogy bizonyos igények kielégítését (pl. gépírás, nyelvismeret, irodalmi-történeti ismeretek stb.) nem vállalja, pontosabban a középiskolában megszerezhető ismeretekkel számol, illetve más keretbe utalja (pl. szabadon választott kollégium stb.).
4. Feladatának tekinti viszont a képzés a szakmai nyitottság kialakítását, az egyéni és kollektív, permanens ön- és továbbképzés igényeinek felkeltését, az ehhez szükséges készségek kifejlesztését. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ennek csak akkor lesz értelme és eredménye, ha a jövődő munkahely is támaszt ilyen követelményeket dolgozójával szemben.
5. Végre talán sikerül elkerülni a képzés "zsákutca" jellegét, és lehetővé válik, hogy a főiskolán könyvtár szakot végzett rövidebb idő alatt jusson egyetemi könyvtárszakos diplomához, mint a más szakon oklevelet szerzett. Itt viszont azt kell kiemelni, hogy a munkahelyi szükséglet és ne az egyéni presztizs diktálja a továbbtanulást; nem mindenkinek, hanem a legalkalmasabbak, a legjobban felkészültek előtt nyíljék meg ez a lehetőség.
6. Végül a főiskolai képzés tudatosan azt vállalja, hogy egy szakmára felkészíteni csak megfelelő történeti és elméleti ismeretekkel lehet, amikhez kellő gyakorlati ismeretek és bizonyos fokú jártasságok kapcsolódnak. Ez utóbbiakkal, önmagukban, csak a "betanítottság" szintjéig lehetne eljutni.

Az új tanterv fontosabb változásai

A főiskolai tantervek mostani korszerűsítése során a szakok java része csak kisebb-nagyobb korrekciókra, javításokra szorítkozott. Egyedül a könyvtárosképzés vállalkozott lényegében új óra-, vizsga- és tanterv készítésére. Eleve abból indultunk ki, hogy a könyvtári szak tanterve akkor is változtatásra, jobbításra szorulna, ha a felsőoktatás többi szakjaiban ez nem lenne aktuális. Ezt indokolta, hogy az érvényes tanterv már több, mint tíz éve készült, viszonylag rövid idő alatt, előzmények és érdemi előmunkálatok nélkül; az eltelt időben markánsan kirajzolódta a változtatást kívánó tapasztalatok; a szakmai tevékenység alaposan megváltozott, a könyvtáros számára szükséges ismeretek kicserélődtek, a nemzetközi együttműködés erősödött, új szabványok léptek életbe stb.

Ugyanakkor eléggé határozott volt az a véleményünk is, hogy a felsőoktatásban inkább folyamatos, rendszeres és átgondolt karbantartásra és megújításra van szükség, mintsem a régit kiséprűző, robbanásszerű változásokra.

Megítélésünk szerint a korszerűsítés a kontinuitásnak és a diszkontinuitásnak a dialektikus egysége. Éppen ezért a nemzetközi trendeket, hazai törekvéseket és lehetőségeket mérlegelve, az előzmények vállalásával az alábbi fontosabb célokat tűztük ki:

- a) tartsuk meg a képzés eddigi gerincét adó, bevált, hagyományos történeti, könyvtártani, olvasásismereti és tájékoztatási tárgyakat, de – hangsúlyozzuk! – frissítsük föl őket is az újabb ismeretekkel, módszerekkel és szemlélettel;
- b) jórészt új tárgyak keretében ismertessük meg a hallgatókat az alapvető információ- és kommunikációelméleti, számítás- és könyvtártechnikai ismeretekkel, a hazai és külföldi tájékoztatási rendszerekkel és szolgáltatásokkal (de az egyetemi képzéstől illő eltéréssel);
- c) a kötelező tárgyak kereteit úgy formáljuk meg, hogy elég flexibilisek legyenek az új tartalmak és módszerek későbbi integrálására;
- d) speciális kollégiumokkal és szemináriumokkal orientációt és indítást adjunk bizonyos könyvtártípusok és munkakörök irányába, növelve az e tárgyak számát, oktatási időkeretét és választékát;
- e) a képzés gyakorlatiasabbá tételével és a gyakorlati képzés javításával tegyünk eleget az MSZMP Politikai Bizottsága határozata útmutatásainak, a szakma igényeinek és a könyvtárosképzés sajátosságainak egyaránt.

Szerencsés körülmény volt, hogy ezeknek a törekvéseknek java része egybevágott az egész felsőoktatás megújulásának általánosabb tendenciáival is.

Mit tanul a főiskolás a jövőben?

Amikor nem egy adott tudomány, hanem egy pálya, egy hivatás gyakorlásához szükséges elméleti és gyakorlati ismereteket kell a hallgatókkal elsajátíttatni, különösen nagy gond a tanterv elkészítése. A tananyag tantárgyakra bontása eleve kompromisszumokat jelent, s tulajdonképpen a könyvtárosi tevékenység egyes folyamatainak széttagolását jelenti. Bármennyire is az volt egyik legfőbb törekvésünk, hogy ne csak ismereteket oktassunk, hanem készségeket is kifejlesszünk, tudatában kellett lennünk annak, hogy a gyakorlatias képzés is csak megindítja azt a folyamatot, mely aztán a munkavégzés során teljeseedik ki az ismeretek, az elméleti és gyakorlati tudnivalók egységbe rendeződése által. A tantárgyak elemeket, paneleket szolgáltatnak a szakemberré válás folyamatához. Maguk e részek előmozdítják az integrálódást (pl. mindig jelzik a kapcsolódásokat, felhasználási területeket, előre- és visszautalnak stb.), mégis a legnagyobb szervező erő az egyén, akinek ezt akarnia kell (az oktatás bipoláris folyamat!); ezért is fontos, hogy kialakuljon benne a szükséges szemlélet és már a készülődés időszakában formálódjék szakmai mentalitása.

A régihez képest változott a tantárgyak elnevezése: pontosabbá, tömörebbé, realisabbá akartuk tenni már a címeket éppúgy, mint a tartalmat. Egyes korábbi tárgyakat szétszedtünk, másokat összekapcsoltunk. Mindez egyúttal bizonyos szemléletváltozást is jelez. Változatlanok viszont (a főiskolai képzés egészében is) az oktatásszervezési formák: vannak évfolyamszintű előadások (ezek csupán mintegy a rendelkezésre álló idő negyedét

teszik ki), kiscsoportos foglalkozások (más néven szemináriumok, s ezek aránya mintegy 40%) és gyakorlatok (konkrét könyvtárban és döntő többségük 1–2 fős csoportokban, tényleges munka formájában; részesedésük kb. 1/3-nyi az időből). Az államvizsga előtt a kétszagos nappali és levelező hallgató 11 vizsgát tesz, a másoddiploma megszerzéséért tanuló 13-at. Az előbbi vizsgáiból kilenc kollokvium és kettő szigorlat. Szigorlaton ad számot az V. félév végén a hallgató a gyűjteménnyel kapcsolatos ismereteiből (tantárgyai: dokumentumismeret-gyűjteményszervezés; bibliográfiai leírás, katalogizálás; osztályozás és információkereső technika), illetve a VIII. félév végén a könyvtárhasználóról szóló és a vele való foglalkozás tárgyaiból (vagyis olvasásismeretből és tájékoztatásból).

A félévenként heti 9–9 óra azt jelenti, hogy optimálisan 1084 óra jut az előadásra és szemináriumra, 520 óra tanulmányútra, hospitálásra és főleg gyakorlatra. A négy év folyamán 1600 órás képzésben részesül a könyvtári szak ismereteiből a nappali hallgató.

Fentiek előrebocsátásával vegyük most szemügyre az egyes tantárgyak kereteit, tartalmát, célkitűzéseit.

1. Könyvtártörténet

Az I–II. félévben heti 1–1, a III–IV. félévben heti 2–2 óra áll rendelkezésre. Elsődleges célja az, hogy alakítson ki megfelelő hivatásbeli történetszemléletet, és alapozza meg a szakmai kulturáltságot. Ennek érdekében napjainkhoz közeledve egyre részletesebben, de az egyetemes és benne erőteljesebben a hazai könyvtári kultúra történetének csak általános vonásait, főbb állomásait és képviselőit hivatott megmutatni. A tantárgy megváltozott elnevezése is jelzi alapvonalát, de igyekszik beleágyazni az emberi közlés és kultúra történeti fejlődésébe. Minthogy a könyvtári kultúra mindenkori alakulása szoros összefüggésben van a dokumentum-előállítás, illetve az olvasóközönség helyzetével, számba veszi ezek koronkénti jellemzőit, állapotát is. Ezen belül foglalkozik az írásbeliséggel, a nyomdászattal, könyvkereskedelemmel, a dokumentumok differenciálódásával, a sajtó- és hírközlés fejlődésével stb. Megismerkedik a hallgató az egyes intézmények jellegzetességeivel, a könyvtártípusok és könyvtári rendszerek kialakulásának törvényszerűségeivel és koronkénti sajátosságaival, a könyvtárosság mint hivatás létrejöttével. Történeti tárgy lévén, mintegy évtizednyire közelíti meg a mindenkori "mát", és így kapcsolódik a többi tárgyhöz.

A történet vázlatossága csak a legfőbb vonulatok megmutatását teszi lehetővé, s nem térhet ki a részismeretek és -folyamatok (pl. katalogizálás, osztályozás, bibliográfia, tájékoztatás stb.) időbeli alakulására; ezért az egyes szaktárgyaknak maguknak kell bemutatniuk múltbéli gyökereiket, kialakulásuk folyamatát a lehető legtömörebben.

2. Könyvtár és társadalom

Az előbbivel szemben és mellett e tárgy feladata a pálya, a könyvtárosi tevékenység mai problematikájába való bevezetés. (Korábban is szerepelt ez az ismeretanyag, de más címen, egy sokkal bővebb ismeretkör részeként, s ennek megfelelően más aspektusban.)

Az I. félévben heti 3 órában oktatható tárgy címében érezhető a nemzetközi hatás, bár a kissé hangzatos cím szerényebb igényű tartalmat hordoz. Az a feladata, hogy a tanulmányai kezdetén levő hallgatónak mutassa meg a könyvtárnak, mint kommunikációs, információt közvetítő, művelődési és szórakozási lehetőségeket nyújtó intézménynek a társadalmi munkamegosztásban, a kultúra közvetítésében, a tudományos, oktatási, termelési és közművelődési tevékenységben betöltött szerepét. Az alapfogalmakkal kíván megismertetni, a könyvtártípusokat, a könyvtári rendszert kívánja bemutatni, a bennük folyó tevékenységeket és azok elméleti alapjait (mondhatnánk "könyvtári filozófiát" ad – ha nem lenne nagyképű a szó), a könyvtárak kapcsolódását más kulturális intézményekhez. Nem maradhat ki ebből a sorból a könyvtári szakirodalom, a szakajtó, a kutatás elemi technikáiba való bevezetés, valamint a könyvtárosi pályakép sem.

3. Informatikai alapok

A harmadik bevezető, alapozó jellegű tárgy. Ugyancsak az I. félévben, heti 3 órában az informatikának, mint összetett és alakulóban lévő diszciplínának azon alapvető ismereteit igyekszik elsajátíttatni, melyeknek birtokában a könyvtáros partnerévé válhat a számítógépekre és telekommunikációs eszközökre alapozott, modern információs szervezeteket és rendszereket kialakító és működtető specialistának. Alapot nyújt ahhoz, hogy a könyvtáros – más tárgyakban szerzett ismeretek segítségével is – képessé váljék e rendszerekkel való párbeszédre, szolgáltatásaik fogadására és közvetítésére. Az információ- és kommunikációelmélet alapelemei mellett a tárgy foglalkozik az információ mérhetőségének kérdésével, a számítógépesítéssel és annak matematikai alapjaival, a "rendszer" problémáival.

4. Dokumentumismeret, gyűjteményszervezés

A II–III. félévben heti 2–2 órában oktatott tárgy nagy hangsúlyt helyez az egyre szerteágazóbb dokumentumtípusokra, ezek tartalmi-tájékoztatói, gyűjteményi értékeire, formai sajátosságaira. A tudnivalókat egy másik metszetben is rendszerezi: könyvtár-típusok, illetve azok gyűjteményeinek jellemzői szerint. Ezután következnek a könyvtár-tanban hagyományosan oktatott gyűjtőköri, beszerzési, állománynyilvántartási és tárolási, állományvédelmi kérdések. Kiemelten kezeli a gyűjtőköri együttműködés, valamint a különgyűjtemények problémáit.

Itt szeretnénk rámutatni arra, hogy képzési törekvéseink szerint (lévén erőteljesen gyakorlati tantárgyról szó) az adminisztratív tudnivalók java részét (pl. megrendelés, leltározás, állományellenőrzés, törlés stb., – de ez érvényes más tárgykörökre is!) a gyakorlatok során a tankönyvtárakban ismerjék meg a hallgatók. A tanórák inkább az elvi kérdéssel foglalkoznak, és a lehetséges alternatívák bemutatására koncentrálnak.

5. Bibliográfiai leírás, katalógizálás

A cél az elméleti alapok lerakása mellett a szabványok alkalmazásának elsajátítása és lehetséges begyakorlása. A rendelkezésre álló idő az I., a III. és a IV. félévben heti 2 óra.

Ez némi növekedés az eddigi tantervhez képest, amit egyfelől a különböző dokumentum-típusokra fordított nagyobb figyelem, másfelől az indokol, hogy az új szabványcsalád mellett – ha kisebb mértékben is, de – a régit is meg kell ismertetnünk, hiszen a könyvtárakban a régi és új leírások még nagyon sokáig egymás mellett fognak élni. További fontos változtatás, hogy a katalógusszerkesztéssel indítunk és zárunk (pontosabban: az elején a katalógushasználatról van szó) s egyáltalán, a katalógusokra sokkal nagyobb hangsúlyt helyezünk. Jól tudjuk, hogy a leírás ismerete nélkül nem könyvtáros a könyvtáros, bár a gyakorlati életben zömük nem ezzel, hanem a katalógusok, illetve a leírás különböző termékeinek segítségével végzi munkáját. Az a feladata tehát a tárgynak, hogy a hallgató a szükséges ismeretek kellő szintű elsajátításával legyen képes a formai-leíró feltárás módszereinek kiválasztására, a leírások elkészítésére, de főleg a központi szolgáltatások adaptálására, a feltárási munkafolyamatok megszervezésére és irányítására a különböző típusú és nagyságrendű könyvtárak különböző dokumentumai esetében.

6. Osztályozás és információkereső technika

A II–III. félévben heti 3–3, a IV–V. félévben heti 2–2 óra áll rendelkezésre ahhoz, hogy a hallgató a dokumentumok tartalmi feltárásának elméleti és főleg gyakorlati ismereteit elsajátítsa. Az osztályozáselméleti alapok után előbb az Egyetemes Tizedes Osztályozást ismerik meg (végül is a könyvtárak többségének katalógusai és számos más feltáró eszköz is ezt alkalmazza!), majd a tárgyszavas feltáráson át eljutnak a modern információkereső nyelvekig, rendszerekig. Jóllehet az egyes részterületeken is jelezzük a technika, a gépek alkalmazásának lehetőségeit, mégis e tárgy utolsó félévé foglalja össze a technikai eszközök és gépesítés lehetőségeit.

Itt megismerik a lyukkártya-technikát, a reprográfiai és a sokszorosító eszközöket, s a könyvtári kisgépeken és technikai eszközökön át eljutnak a számítógépes szolgáltatásokig. Hangsúlyozzuk, nem válnak sem gépesítési szakemberré, sem programozóvá vagy rendszerszervezővé stb., "csak" megrendelőnek vagy fogadónak, felhasználónak tekinthető partnerré, könyvtárossá.

Az osztályozás kapcsán ugyancsak aláhúzzuk, hogy bár tudniok kell szakjelzeteket megállapítani, a hangsúly itt is a szakkatalógusok, tárgyi katalógusok, a tartalmi feltárásból származó egyéb "műszerek" készítésén, illetve felhasználásán van. Avégett, hogy a hallgató képes legyen a feltárási módok között választani, a központi szolgáltatásokat fogadni, adaptálni.

7. Olvasásismeret

Jórészt okkal érte vád eddig a képzést, hogy aránytalanul nagyobb teret ad a dokumentumokkal való "bánni-tudásra" való felkészítésnek, s keveset foglalkozik az olvasóval-használóval kapcsolatos ismeretekkel. Bár a főiskolai képzés tantervében eddig is szerepelt az olvasáspedagógia és -pszichológia, s ezen belül foglalkoztunk az olvasásszociológia körébe tartozó ismeretanyaggal is, az is igaz, hogy ma még a tantárgy egyes területein meglehetősen hiányosak az ismeretek – de amit már oktatni lehet, arról nem mond-

hatunk le. Ezért szerény óraszám-növeléssel és megváltozott címmel, az olvasószolgálat megszervezésével összekapcsolva, a IV–VII. félévben oktatjuk e tantárgyat. Az óraszám az olvasás és az olvasó szociológiai, pszichológiai és pedagógiai jelenségeinek és törvényszerűségeinek megismertetésére szánt félévekben heti 3–3 óra, az olvasószolgálati tevékenység megszervezésének és működtetésének általános, valamint könyvtártípusonkénti speciális alapelveit és formáit megmutató VII. félévben heti 2 óra.

Ez a tárgy a dokumentum, illetve az információ és az igénybevevő közötti kapcsolat létrehozásának körülményeit, eszközeit, formáit, módszereit hivatott megmutatni. Nem kis figyelmet fordít a könyvtáros és az olvasó/használó közötti kapcsolatteremtés nagyon is aktuális, sok gyakorlati gondjára; az idevágó ismereteket szemináriumokon is gyakorolják a hallgatók.

8. Tájékoztató

Már az eddigi tanterv is a legtöbb időt ennek a tárgynak az oktatására szánta. Most is ez a helyzet, bár az óraszám összességében némileg csökkent: az V–VI. félévben 4–4 óra, a VII–VIII. félévben 3–3 óra áll rendelkezésre. A fő feladat a tájékoztatás általános fogalmi apparátusának, alapvető tudnivalóinak és módszereinek a megismertetése. Nem iktattuk képzési céljaink közé a szaktájékoztatóvá válást (bár ezt elvileg a másik szak lehetővé tenné), hanem azt a posztgraduális továbbképzés körébe utaltuk.

Erősen megváltozott a tárgy szemlélete: az eddigi tudománycsoportonkénti és erősen Könyvismeret-ízű tantervi koncepció (amit persze a valóságban az utóbbi időben többször "lazán" kezeltünk) helyett a műszerek készítése, s még inkább felhasználásuk módszerei, maga a visszakereső tevékenység, valamint a szétsugárzó tájékoztatás szolgáltatásainak felhasználása került a középpontba. Úgy is fogalmazhatjuk, hogy a korábbi dokumentumközpontúságot az olvasni-informálódni akaró használóra való koncentrálás váltotta fel. Ezért fordít figyelmet a tárgy az információk igényekre, illetve ezek kielégítésének a módozataira. Az V–VI. félév feladata a széles körű alapozás mellett a tájékoztatói szolgáltatások két alapformájának: a szétsugárzásnak és a visszakeresésnek a bemutatása. Ezt követi a hagyományos eszköztár, legrészletesebben a különböző bibliográfiák, bibliográfiai műfajok tárgyalása. A VII. félév a szakkönyvtári tájékoztatást, ennek legfőbb módszereit és módszereit tárgyalja a címközléstől az indexeken, referátumokon és tömörítvényeken át a szemlékig, illetve a referáló lapoktól a dokumentációs szolgáltatásokon át a számítógépes rendszerek bemutatásáig. A VIII. félév az általános, vagy közművelődési könyvtári tájékoztatást tárgyalja a faktografikus adatkereséstől az irodalomkutatásokig, illetve a tájékoztató apparátus kialakításától a munka megszervezésén és az olvasók tájékoztatói ismereteinek kialakításán át egészen a szakkönyvtári szolgáltatások közvetítéséig. Munkáltató szemináriumok (esettanulmány, szerepjátékok, a műszerekkel való megismerkedés, bizonyos szolgáltatások készítése és felhasználásuk gyakorlása) segítik elő a tantárgy elsajátítását.

9. Könyvtárszervezés, könyvtárpolitika

E tárgy tartalma is szerepelt az eddigi képzésben, csak más sorrendben és más összefüggésben. Most is némi gondot jelent, hogy egyik része a VI. félévben, a másik része a

VIII. félévben szerepel heti 2–2 órában, de a félévi óramaximumok miatt kényszerűnk erre.

A tárgy egyik része olyan ismereteket nyújt, melyek birtokában a könyvtáros mint beosztott, képes részt venni a vezetői döntések előkészítésében és végrehajtásában, illetve mint kisebb szervezeti egység, vagy intézmény vezetője önálló vezetői tevékenységet is el tud látni. E célból szervezési, tervezési, vezetési, pénzügyi, módszertani, könyvtárépítési stb. ismereteket tanul a VI. félévben.

Másfelől az utolsó félévben az a feladata ennek a tárgynak, hogy az eddig tanultakat mintegy keretbe foglalva, művelődés-, könyvtár- és tájékoztatáspolitikai szemléletet és gondolkodásmódot nyújtson. Ha a VI. félévi része egy intézmény, a VIII. félévi az egész könyvtári és tájékoztatási rendszer irányításának problémáival foglalkozik.

10. Választhatóan kötelező kollégiumok, szemináriumok

Ezek szolgálják az érdeklődést, az orientációt, s némileg a nagyobb elmélyedést is. Az eddigi két féléves, heti 1–1 órás lehetőséget most a VII–VIII. félévben mindenki számára kettő kötelező, heti 2 órás kollégium és/vagy szeminárium váltja fel. Itt a tanterv annyira rugalmas, hogy még a választható témák címét sem sorolja fel; ezt a tanszék hatáskörébe utalja s a könyvtárügy mindenkori igényeitől, a hallgatók érdeklődésétől, valamint a tanszék adottságaitól teszi függővé. (Lehetőség van külső szakértőknek az oktatásba való bekapcsolására is.) Ez maradt az "Y"-ből; a választható témák vagy könyvtártípusra, vagy munkakörre, illetve mindkettőre egyaránt orientálhatnak, de – újra hangsúlyozzuk! – nem specializálnak.

A gyakorlati képzésről

A gyakorlatokat semmiképpen sem tekintjük tantárgynak (jóllehet szerepelnek az óra- és vizsgatervben), hanem olyan sajátos oktatási formának, amelynek egyik feladata a különböző tárgyakban szerzett ismeretek integrálása. De több is ennél: bevezetnek az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazásába, elősegítik új ismeretek (főleg adminisztrációs, de nemcsak ilyen) megszerzését, megismertetnek a könyvtári valósággal, szolgálják az egyes munkafolyamatok ellátásához szükséges jártasságok kialakulását, közvetlen tapasztalatokat nyújtanak az egyes könyvtártípusok és munkafolyamatok sajátosságairól, támogatják a hivatástudat megalapozását és kifejesztését.

Sokat várunk attól, hogy sikerült elfogadtatni: a gyakorlati képzés vonuljon végig a tanulmányokon (az első két félévben hospitálások és tanulmányút, a III. félévtől a munkában való részvétel).

Az eredményes gyakorlatokhoz a gyakorló vagy tankönyvtárak egész rendszerére van szükség, mert csak így lehetséges, hogy a hallgatók megismerkedjenek a különböző nagyságrendű és különböző típusú könyvtárakban folyó munkával.

Fontos változás az is, hogy a hallgató most nem egy-egy napot, hanem egy összefüggő hetet tölt egy-egy félévben ugyanabban a könyvtárban (a VIII. félévben 2 hetet). Továbbra is megmaradt a VI. félév utáni négyhetes gyakorlat. Ez a megoldás elősegíti a

folyamatok és összefüggések jobb érzékelését. Évente vagy félevente változtatva a tankönyvtárakat több intézményt ismernek meg a hallgatók.

Az új és jelenlegi körülményeink között korszerűnek mondható gyakorlati rendszerben nagy felelősséget vállalnak magukra a tankönyvtárak ("gyakorló iskolák"), ami minden bizonnyal javítja a képzés és a gyakorlati élet kapcsolatát is.

És végül . . .

Jól tudjuk, hogy ez csak keret. Tartalommal a tanszékeknek és a hallgatóknak kell megtölteniük. Mindenekelőtt el kell készíteni az új tantervhez szükséges oktatási segédleteket (tankönyvek, jegyzetek, példatárak, szöveggyűjtemények, AV-segédletek stb.). Itt igénybe kell vennünk az elméleti és gyakorlati szakemberek közreműködését, mert a főiskolák néhány oktatója ehhez a nagy munkához kevés lesz.

Jó néhány eddigi gondot most megoldottunk, vagy reméljük, hogy megoldunk, – de nem mindent. Egyelőre pl. változatlanok a felvételi vizsgák körülményei, s kevésbé tudjuk a pályaalkalmasságot vizsgálni. Nincs lehetőség az olyan "előfelvételnél", hogy a tanulmányok előtt a szakma "kipróbálja" a jelöltet, a jelölt pedig belekóstoljon a könyvtárasságba; mielőtt megkezdéné nappali tagozaton a tanulmányait. Egyelőre nincsenek eszközeink a nyelvtudás ösztönzésére, vagy éppen előzetes megkínálására. Négy hétnél hosszabb gyakorló időt nem tudtunk bevezetni. Emelni kellene a szakdolgozat presztizsét is. És így tovább.

Jól tudjuk, hogy itt elsősorban a nappali képzés oldaláról írtuk le jobbító törekvéseinket. A levelező és a másoddiplomás képzés ezzel tartalmilag azonos, azzal az eltéréssel, hogy itt a gyakorlatokat a hallgatók napi munkája helyettesíti. (Ezért is nagy a munkahelyek szerepe és felelőssége a tanulás feltételeinek megteremtésében!) A levelező tagozaton való tanulás jórészt egyéni felkészülést jelent, a konzultációk és házi feladatok segítségével.

JEGYZET

1. DÁN Róbert: Az egyetemi könyvtárosképzés programja. = Könyvtári Figyelő, 1982. 3.sz. 229–232.p.
2. Ld. ehhez TÓTH Gyula: Főiskolai könyvtárosképzés Szombathelyen. = Könyvtáros, 1975. 4.sz. 191–194.p.
3. Az Országos Könyvtárügyi Tanács ezzel mintegy koncepciót dolgozott ki a könyvtárosképzés és továbbképzés számára. Ez azután a IV. országos könyvtárügyi konferencia állásfoglalásához is alapul szolgált. Bővebben ld. TÓTH Gyula: A könyvtárak káderhelyzete, könyvtárosképzés és továbbképzés. = Könyvtári Figyelő, 1981. 2.sz. 85–93.p.
4. Könyvtári Figyelő, 1980. 2.sz. 131–224.p.

5. Ezt ld. bővebben A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve. 1980. Bp. NPI, 1981. c. kiadványban. HILLER István: A könyvtárak személyi ellátottsága az 1970-es években és összefüggései a képzéssel és továbbképzéssel. I.m. 39–43.p.; TÓTH Gyula: A felsőfokú könyvtárosképzés alakulása az 1970-es években. I.m. 62–66.p.; KATSÁNYI Sándor: A könyvtári közép-káderképzés. I.m. 67–71.p.
6. Javaslatok a könyvtárosképzés reformja számára. Kézirat. 10 szerző összesen mintegy 170 lap terjedelmű tanulmányban fejtette ki véleményét.
7. Tantárgyszerkezet külföldi egyetemek és főiskolák könyvtárosképzési tanterveiben. Összeáll. CSAPO Edit. 46 + 32 p. Ezen kívül természetesen felhasználtuk "Az informátor-, a szakkönyvtáros és a közművelődési könyvtárosképzés. Szakirodalmi Szemle. Szerk. KATSÁNYI Sándor. Kiad. az OSZK–KMK. Bp. 1978. 62 p." c. kiadványt is.
8. Kimutatás a könyvtárosi munkakörben foglalkoztatott főfoglalkozású dolgozók szakképzettségéről és iskolai végzettségéről. Kézirat. Összeáll. UROSEVICS Danilo. 31 sztl. illetve A kis felsőoktatási és szakkönyvtárak káderhelyzete. Kézirat. Összeáll. ORBÁN Éva. 26 sztl.
9. Ld. 1.sz. jegyzet.
10. A vita alapjául szolgáló előterjesztés: A főiskolai könyvtárosképzés helyzete és fejlesztése. Kézirat. Összeáll. TÓTH Gyula. Szombathely, 1983. május 20. 11 + 2 + 2 p.
11. Az előző jegyzetben hivatkozott és nem publikált előterjesztés jónéhány gondolata olvasható TÓTH Gyula: A szombathelyi könyvtárosképzés két évtizede. = Könyvtáros, 1983. 1.sz. 34–38.p.
12. Irányelvek, szempontok a tanárképző főiskolák tanterv-korszerűsítési munkálataihoz. Kézirat. Nyíregyháza, 1981. december. 8 + 5 p. Továbbá ld. még A tanárképző főiskolák 1984–85-től bevezetendő óra- és vizsgaterve. Kézirat. Nyíregyháza, 1983. 4 + 6 p. (Mindkettő munkaközi, nem publikált dokumentum, ezért csak a főiskolákon hozzáférhető.)
13. KATSÁNYI Sándor: Könyvtárosképzésünk paradoxonai. = Könyvtáros, 1978. 9.sz. 507–511.p.

A HANNOVERI KÖNYVTÁROSKÉPZŐ SZAKFŐISKOLÁN, amelyet a közelmúltban szerveztek, a következő laboratóriumok állnak a gyakorlati oktatás rendelkezésére: 1. tanműhelyként is működő főiskolai könyvtár; 2. online gyakorlóközpont, ahol a hallgatók a különféle tájékoztatási rendszerekkel (pl. Datex-P, Euronet, SDC, Data-Star, ECHO stb.) való kapcsolatfelvételt gyakorolják; 3. számítógéplaboratórium az adatbevitel, javítás, programok futtatása stb. megtanulására; 4. restauráló és könyvkötészeti műhely, eredeti funkciója mellett tanműhely is.

ABI-Technik, 1983. 2. no.